

Basisvorming: verwerven van sleutelcompetenties

Openingsreferaat achttiende middenschoolcongres
Valeer Schodts, voorzitter St.A.M.
7 mei 2002

Het verhaal van Els en Koen
Basisvorming in de praktijk
Mens- en maatschappijbeeld
Netwerken begrijpen
Netwerken ontwerpen
communicatie
creativiteit
Netwerken beheren
zelfsturend vermogen
Exploratiedrang
Verhaal (einde)
Slot

Beste Vrienden,
Ik ga jullie een verhaal vertellen dat echt gebeurd had kunnen zijn.

naar boven

Het verhaal van Els en Koen

Er waren eens twee enthousiaste jonge mensen: een meisje Els en een jongen Koen. Ze volgden allebei de lerarenopleiding, weliswaar aan verschillende hogescholen die niet tot dezelfde associatie behoorden. Toch hielden ze van mekaar.

Op een dag werden ze door de hogeschool uitgestuurd naar het veld, het veld van secundaire scholen. Ze kwamen er pas vandaan en ze werden er alweer terug naar toe gestuurd. Maar ze werden nu uitgerust met verrekijkers en vergrootglazen. Ze gingen immers **observeren**.

Els vond in het oosten van het land een middenschool waar ze met een autobus vol observerende aspirant leraren terecht konden.

Koen ging in het westen van het land terug naar zijn prestigieus college dat alleen maar oud-leerlingen als stagiaire toeliet. Hij was er alleen om te observeren.

De dag voor hun observatieopdracht begon, vernamen ze van mekaar, tussen de liefkozingen door, dat ze ongeveer dezelfde les konden observeren: een les van aardrijkskunde, over Europa, inzonderheid over Noorwegen. Ze zouden nadien hun ervaringen uitwisselen.

En later beschreef Koen zijn ervaring aan het prestigieus leerinstituut als volgt. Toen de leraar Aardrijkskunde binnenkwam, zaten de leerlingen al klaar met hun handboek en werkboek Aardrijkskunde netjes voor hen op de bank. Geen tijdverlies met allerlei gepruts; de effectieve leertijd scoort hoog. De leraar zegt: "We gaan het vandaag hebben over Noorwegen. Dat vind je in je handboek op blz. 35. We behandelen eerst het transport in Noorwegen en dan de havens van Noorwegen. En vooreerst moeten we weten welke Noorse havens ijsvrij zijn en waarom ze ijsvrij zijn. In uw handboek staat daar een lesje over". De leraar duidt nu iemand aan om het stukje met als titel "De ijsvrije havens van Noorwegen" luidop voor te lezen. Achteraan in de klas zit een leerling Jan die duidelijk last heeft van het Las Palmas- syndroom. Zijn gedachten zijn helemaal niet bij de ijsvrije havens van Noorwegen. Hij droomt van de palmstranden op Las Palmas. Plots zegt de leraar: "Jan, lees verder". Van de wuivende palmen van Las Palmas naar de ijsvrije havens van Noorwegen is een wereld van verschil. Met een rode kop en een stevige adrenalinestoot stottert Jan de koude wereld van Noorwegen binnen. Kristiansand, Mandal, Stavanger en andere onbekende plaatsen onthullen hun geheimen in de verklarende tekst van het handboek. Na 10 minuten is alles verklaard. De leraar vraagt: "Heeft iedereen het begrepen"? Iedereen heeft het begrepen. De leraar zegt: "Als basis moet je de ijsvrije havens van Noorwegen kennen. Als extra moet je ook kunnen verklaren waarom die havens ijsvrij zijn".

We gaan verder met het volgende deel: "de bosbouw in Noorwegen".

De stagiaire Koen staat sprakeloos. Hij ziet hoe de theorie van didactiek hier met zwier en efficiëntie wordt toegepast. Klare doelen, differentiatie (basis en extra), actieve leerlingen – wel niet allemaal maar alleszins enkelen – zeer effectief gebruik van de lestijd – doelstellingen op 10 minuten gerealiseerd – zo hoort het!

Toch nog één vraagje, mijnheer de leraar. Waarom moeten de leerlingen eigenlijk de ijsvrije havens van Noorwegen kennen?

De leraar glimlacht en antwoordt: “Jongeman, het is leerstof uit het handboek dat we gekozen hebben. Het is daarenboven helemaal niet moeilijk. De meeste leerlingen kunnen dat gemakkelijk leren. Wie dat niet kent, studeert te weinig. Daarenboven is de basis niets meer dan “reproductie”. Voor de extra is er al “analyse” en “synthese” nodig “besluit de leraar heel wijs en daarmee refereert hij tussendoor eventjes naar fundamentele didactische theorieën van De Block en anderen.

Koen moet hier toch nog wat over nadenken en is benieuwd naar de ervaringen van Els.

En Els vertelt:

Toen de les Aardrijkskunde begon, in het lokaal van Aardrijkskunde, zei de lerares: “We gaan vandaag opzoekingen doen over het transport in Noorwegen. De Noren zijn van oudsher een zeevarend volk – zeehavens zijn dan ook zeer belangrijk voor hen - maar velen van die havens vriezen dicht – sommige zijn ijsvrij. Wij gaan opzoeken welke havens in Noorwegen ijsvrij zijn en waarom?”

En dan, zei Els, werd de klas verdeeld in groepjes van 5 leerlingen. Dat bracht wel wat rumoer teweeg en geschuif met tafels en stoelen. De lerares zei kort: “Verdeel de taken”. In de groepjes kreeg iedereen een taak toegewezen: voorzitter – secretaris – rapporteur – materiaalmeester – tijdbewaker. En toen kwam de opdracht. “Jullie krijgen 35 minuten de tijd om uit te zoeken welke de ijsvrije havens van Noorwegen zijn en waarom ze ijsvrij zijn”. En toen, zei Els, stond alles een beetje overhoop. In de groepjes werd gediscussieerd welke bronnen men zou gebruiken: internet, encarta, reisgidsen, naslagwerken. Materiaalmeesters verzamelden materiaal en de groepjes gingen aan het werk. De lerares hielp hier en daar verder, wees hier en daar iemand terecht, maande hier en daar iemand aan om rustiger te zijn enz... Na 35 minuten brachten de groepen verslag uit. De lerares moest nog wel wat bijsturen maar uiteindelijk konden de leerlingen in hun werkboek noteren welke de ijsvrije havens van Noorwegen waren en waarom.

Els vond dat een hele les benutten om de ijsvrije havens van Noorwegen te kennen, toch heel veel tijd was. Ze schrok echter toen de lerares achteraf zei dat het helemaal niet belangrijk was of de leerlingen de ijsvrije havens van Noorwegen nu wel of niet kenden. Het mocht natuurlijk, maar het hoefde helemaal niet. En toen Els vroeg: “Jamaar, moeten ze dan helemaal niets kennen? Wat hebben ze dan eigenlijk geleerd?”

Toen zei de lerares: “De leerlingen hebben heel veel geleerd, maar totaal andere dingen dan het memoriseren van de ijsvrije havens van Noorwegen. Dat was maar het middel, de weg, de tool om fundamentele kennis, vaardigheden en attitudes aan te leren. Ze hebben heel wat vaardigheden van informatieverwerking- en verwerking geoefend en daardoor hebben ze hun interpretatieschema’s genuanceerd. Ze hebben nog eens geleerd om samen te werken, om vaardigheden in het oplossen van problemen te hanteren, ze hebben hun communicatieve competentie aangescherpt; ze hebben de beschikbare middelen in hun omgeving weer beter leren beheren; m.a.w. ze hebben heel wat sleutelcompetenties geoefend. En toen Els vroeg “Sleutelcompetenties ??”, toen zei de lerares: “Och ja, sleutelcompetenties zijn vaardigheden, attitudes maar ook kennis, nodig om als volwaardig persoon in onze samenleving te kunnen participeren en permanent te kunnen leren”. “En moeten leerlingen dat leren?” vroeg Els. “Ja” zei de lerares, “dat moeten leerlingen leren – dat is wat ze nodig hebben voor ze een beroep gaan leren – dat is wat we “basisvorming” noemen en dat leren we hen via onze lessen en via al wat er op school gebeurt”.

Koen luisterde met open mond naar Els. “Sleutelcompetenties” zei hij: “Sleutelcompetenties, daar heb ik nog nooit van gehoord”.

“Ik wel” zei Els. Ik was op het St.A.M.-congres en dat ging over sleutelcompetenties.

“Kan ik daar ook naar toe komen”, vroeg Koen. “Ik denk het wel” zei Els, “als je tenminste in de middenschooldoelen gelooft”.

“Middenschooldoelen” wat is dat nu weer?” vroeg Koen.

“Welk soort lerarenopleiding volg jij eigenlijk?” vroeg Els. Koen keek verongelijkt. “Ik zal het je wel uitleggen” zei Els “als morgenvroeg de zon weer in het Oosten staat”.

naar boven

Basisvorming in de praktijk

Beste vrienden, ik zou jullie vele varianten op dit verhaal kunnen vertellen, echt gebeurde varianten. Ik zou je kunnen vertellen van de leraar geschiedenis die zijn klas in groepen verdeelt en hen de opdracht geeft om zelfstandig een thema voor te bereiden en te presenteren voor de ganse klas. Ik zou je kunnen vertellen over een groepswerk Vredesweek of over het werken met stripfiguren in “La bande dessinée”. Ik zou je kunnen vertellen over allerhande projecten zoals “Vroeg op de markt” of “het Kippenproject” of “Wereldburgerproject” of werken met “Blackbox”, of project “Burgerzin”. Ik zou je kunnen vertellen over groepswerk in Biologie of Latijn, over “Creatie en Vormgeving” en “Mode en interieur” in BVL, over “Zorg voor voeding in BVL” of over

“Coöperatief projectwerk in Engels” of over het gebruik van beheersingtoetsen en portfolio, over “tweedaagse met overnachting”, over het opstellen van een samenlevingscode, over studieloopbaanbegeleiding, over leerlingenparticipatie, over literatuuropdrachten en zelfstandig lezen, over gedichten interpreteren en uitbeelden, over ICT initiatie enz...

Ik ga dat echter niet doen. De auteurs van deze verhalen zullen u dat zelf vertellen, straks in de workshops waar er getuigenissen aan bod komen.

Het zijn zoveel verhalen over basisvorming, over het verwerven van sleutelcompetenties. Het zijn verhalen over de dingen waar we dagelijks mee bezig zijn, in de lessen, in de klas en in allerlei vak- en klasoverschrijdende activiteiten.

Ik ben ervan overtuigd dat ieder van u vele dergelijke verhalen kan vertellen. We werken immers met z'n allen aan dezelfde doelstellingen. Die doelstellingen kunnen in feite in een paar woorden samengevat worden:

“Basisvorming voor ALLE jongeren”.

Het betekent:

Opvang van ALLE jongeren in de middenschool en totale begeleiding van deze jongeren.

Maar het betekent vooral basisvorming verstrekken aan al deze jongeren. En basisvorming betekent het verwerven van een aantal competenties – sleutelcompetenties – genoemd – die jongeren – en volwassenen – nodig hebben om als volwaardig persoon actief te participeren aan de uitbouw van onze samenleving.

Dat is de essentie van onze opdracht. Daarvoor gebruiken we al onze middelen via verschillende wegen. We gebruiken de weg van het vakonderwijs, de weg van de activiteiten op school, binnen het medium “Schoolklimaat” en “Schoolcultuur”.

En ieder van ons, ieder van u, speelt daarin haar of zijn specifieke rol, in haar of zijn specifieke plaats, steeds met dat fundamentele doel voor ogen.

Basisvorming voor alle jongeren betekent: “alle jongeren uitrusten met de nodige sleutelcompetenties om als volwaardig persoon actief te participeren aan de uitbouw van onze samenleving”.

Hoe we die opdracht kunnen waarmaken is een bron van voortdurend overleg, in de school in vakwerkgroepen en andere groepen. Het is al voorwerp geweest van ettelijke ST.A.M.-congressen en mini-congressen.

naar boven

Mens- en maatschappijbeeld

Alleen, het is niet altijd zo duidelijk wat de opdracht nu precies inhoudt, wat precies bedoeld wordt met “basisvorming”, wat precies bedoeld wordt met “sleutelcompetenties”. Daarover verschillen de meningen nogal wat, onafhankelijk vanuit welk mens- en maatschappijbeeld men naar basisvorming kijkt.

Als je de samenleving ziet als een hiërarchisch geordend geheel, met bovenaan de sterkeren en onderaan de zakkeren, als je de mens ziet als een individu op die schaal, dan krijgen sleutelcompetenties een heel eigen betekenis.

Om basisvorming te definiëren, om sleutelcompetenties te bepalen is het gehanteerde mens- en maatschappijbeeld van fundamenteel belang. Daar kunnen we niet naast.

Soms wil men deze keuze vermijden door sleutelcompetenties zagezegd op te sommen. Maar dat is in feite schijngedrag want elke beschreven competentie is product van een expliciet of impliciet mens- en maatschappijbeeld.

In vele voorgaande congressen hebben wij een mens- en maatschappijbeeld waarin we geloven, proberen te beschrijven.

We gaan er vanuit dat de mens geen alleenstaand individu is, maar wel een knooppunt van relaties. Elke mens is verstrengeld in een aantal relatienetwerken die uiteindelijk zijn identiteit bepalen. De kwantiteit en de kwaliteit van die netwerken bepaalt de mens en zijn omgeving.

De mens speelt een belangrijke rol in de vormgeving van zijn omgeving en tegelijkertijd draagt de mens de omgeving in zich.

Hoe wijd en hoe zinvol die omgeving is, bepaalt de mens voor een groot deel zelf. En dat hangt in grote mate af van het niveau van basisvorming, van het niveau van verworvenheid van de nodige sleutelcompetenties.

naar boven

Netwerken begrijpen

De allereerste voorwaarde om bewust te participeren aan de samenleving, een samenleving die uit netwerken is samengesteld, bestaat erin om die netwerken te begrijpen, om ze te interpreteren, om ze genuanceerd - kritisch te analyseren. Je kan aan de uitbouw van een samenleving niet participeren als je helemaal niet begrijpt hoe die samenleving in mekaar zit op fysisch, sociaal, technologisch, cultureel, religieus vlak. Om de netwerkstructuur van de samenleving en je eigen plaats daarin ten volle te begrijpen, om dat genuanceerd te interpreteren heb je kennis, vaardigheden en attitudes nodig op vlak van informatieverwerving- en verwerking; moet je kunnen

reflecteren over eigen ervaringen en ruimte kunnen maken voor de replica van de ervaringen van anderen. Zo zal de jongere zichzelf uitrusten met denkschema's die genuanceerd en gedifferentieerd zijn en die toelaten om de omgeving en de netwerken daarin kritisch en creatief te interpreteren.

Het verwerven van deze sleutelcompetentie vraagt nogal wat kennis en vaardigheden maar vooral ook strategieën om die kennis en vaardigheden efficiënt toe te passen.

In vergelijkend internationaal onderzoek staat het onderwijs in Vlaanderen aan de top als het gaat over kennis en vaardigheden wat betreft "taal en rekenen". Maar we staan helemaal niet meer aan de top als het gaat om de toepassing van deze kennis en vaardigheden. We weten veel, we kennen veel, maar we kunnen het niet toepassen, zou je, in een ongenueanceerd, onkritisch moment kunnen zeggen.

Je omgeving kennen, begrijpen en interpreteren en die zinvolle omgeving steeds uitbreiden is een fundamentele sleutelcompetentie die je kan verwerven als je beschikt over gedifferentieerde interpretatieschema's en die verwerf je door studie, door training, door experiment, door onderzoek.

Heel veel van onze tijd en energie in de school is precies gericht op het verwerven van deze sleutelcompetentie.

naar boven

Netwerken ontwerpen

Als je kritisch en creatief wil participeren aan de uitbouw van onze samenleving, en dat is toch waartoe wij jongeren willen vormen en opvoeden, als je dan als volwaardig persoon actief wil meewerken aan de vormgeving van onze samenleving, dan moet je niet alleen de netwerken begrijpen, waarvan je deel uitmaakt of deel gaat uitmaken, maar dan moet jezelf ook nieuwe netwerken kunnen ontwerpen en zodoende je identiteit uitbouwen.

De uitbouw van nieuwe netwerken waarin je als mens actief participeert garandeert juist je groei als individu, voorkomt ook dat je verstikt in te enge door andere geconcipeerde netwerken, die zich, als een soort van Al Qaeda netwerken, zullen afzetten tegen de bredere omgeving.

Als je de samenleving bekijkt als een hiërarchisch geordend systeem, als een standen- of kastensysteem, dan zal de behoefte van het ontwerpen van nieuwe netwerken klein zijn. Dan zal eerder de behoefte ontstaan om netwerken waartoe men behoort, te beschermen, te verdedigen tegen al wat de individuele identiteit van het netwerk bedreigt.

Als je de samenleving echter bekijkt als een open samenleving waar identiteit wordt opgebouwd vanuit een intercultureel patroon, vanuit een diep respect voor elke andere, dan zal men spontaan op zoek gaan naar de vorming van nieuwe, verruimde zinvolle netwerken. En om die nieuwe netwerken te ontwerpen zijn weer een paar sleutelcompetenties nodig.

Onze samenleving wordt gekenmerkt en steunt op een hoge graad van **communicatie**, via vele verschillende kanalen. Zowel verbale als non-verbale communicatie zijn elk moment van de dag aan de orde.

Zwakke of slechte communicatie is niet alleen een bron van vele misverstanden, veel miserie maar belemmert in hoge mate het totstandkomen van zinvolle netwerken. Communicatieve competentie is dan ook een echte sleutelcompetentie. Om deze competentie in voldoende mate te verwerven is kennis nodig, kennis van verbale codes en symbolen en de gedeelde betekenis van die symbolen. Daartoe behoort alles wat met taal te maken heeft. Maar ook vele non-verbale codes, symbolen en hun betekenis moeten gekend zijn.

Niet alleen kennis van codes en symbolen is essentieel maar ook de verbeeldingskracht om die codes en symbolen te ontwerpen en het vermogen om ze expressief te gebruiken in de interactie met de andere.

Er zijn talloze gelegenheden in een school om deze competentie te verwerven en die gelegenheden doen zich veel ruimer voor dan in taallessen alleen. Ieder van u zou onmiddellijk een aantal antwoorden moeten kunnen geven op de vraag: "Waar heb jij gedurende de voorbije week bewust gelegenheden gecreëerd waarbij jongeren uitgenodigd werden om hun communicatieve competentie aan te scherpen?".

Netwerken ontwerpen vraagt ook nog een andere belangrijke sleutelcompetentie, nl. **creativiteit**. En creativiteit betekent in dit kader de competentie om unieke, originele ideeën te genereren als antwoord op problemen in situaties waarin meerdere oplossingen mogelijk zijn.

Hebt u in uw laatste les of in uw laatste activiteit met leerlingen een situatie gecreëerd waarin een probleem werd gesteld waarvoor meerdere oplossingen mogelijk waren en hebt u uw leerlingen uitgedaagd om unieke, originele ideeën te genereren als antwoord op het probleem?" Of hebt u een opdracht gegeven waarvoor slechts 1 oplossing mogelijk was en hebt u die oplossing misschien zelf gegeven en van de leerlingen niet anders gevraagd dan reproductie?

Hoe dikwijls krijgen leerlingen de gelegenheid om samen te werken aan voor hen uitdagende, creatieve, originele oplossingen?

Nochtans zal precies deze competentie van creativiteit broodnodig zijn in het ontwerpen van nieuwe, unieke netwerken, nu en in de toekomst.

Communicatieve competentie en creativiteit zijn sleutelcompetenties om nieuwe netwerken te kunnen ontwerpen.

[naar boven](#)

Netwerken beheren

Als je bestaande netwerken kan interpreteren en nieuwe netwerken kan ontwerpen, rest er nog: “die netwerken ook kunnen beheren”. Netwerken zijn geen statische, gesloten structuren maar dynamische, open systemen die altijd op zoek zijn naar hernieuwde evenwichten. Die systemen in stand houden, ze open en dynamisch houden, ze de kans geven om te groeien, ze, in één woord, te beheren, vraagt tenslotte weer enkele sleutelcompetenties. De voornaamste daarin is “*zelfsturing*”. Netwerken en individuen als knooppunten van netwerken, hebben zelfsturing nodig. Die competentie bestaat uit een reeks van vaardigheden zoals “keuzes kunnen maken en die keuzes kunnen verantwoorden”. Een studiekeuzeprocedure in een school heeft dit zeker als achterliggend doel. Maar er zijn in een school talloze mogelijkheden om leerlingen voor een keuze te plaatsen en hen die keuze laten verantwoorden. Ik ben er zeker van dat ieder van u dat vorige week verschillende keren heeft gedaan. Het heeft uiteraard te maken met echte participatie van leerlingen.

Zelfsturing betekent ook dat jongeren afstand van zichzelf kunnen nemen om te leren. In het kader van zelfevaluatie liggen hier onnoemelijk veel mogelijkheden om deze vaardigheid te verwerven.

Zelfsturing heeft ook te maken met de vaardigheid om beschikbare middelen in zichzelf en in de omgeving te beheren op een wijze die de hoogst mogelijke bevrediging geeft. Dit is een vaardigheid die lijnrecht tegenover het excuus – gedrag staat:

- excuus: ik kan die taak niet maken – mijn tante kwam op bezoek
- excuus: ik ken dat niet – ik was afwezig toen
- excuus: ik heb dat boek niet bij – het weegt te zwaar
- excuus: ik doe geen groepswerk- de klas is te groot en het lokaal te klein – zei de leraar.

Zelfsturing heeft juist te maken met de kunst om in een aantal situaties scenario's op te roepen en te kunnen omzetten in handelingen.

Netwerken beheren, ze open en dynamisch houden, betekent ook “durven exploreren en leergierig zijn – meer willen weten, kennen en kunnen” en daarbij kunnen omgaan met complexiteit. *Exploratiedrang* heeft altijd als gevolg meer complexe situaties. Daarmee kunnen omgaan is voorwaarde voor exploratiedrang.

[naar boven](#)

Verhaal (einde)

De zon stond al lang niet meer in het oosten toen Els haar verhaal over basisvorming en sleutelcompetenties afrondde met de vraag: “Heb je het begrepen Koen?”.

Behoedzaam resumeerde Koen: “Dus, mijn opdracht zal zijn om jongeren basisvorming bij te brengen en dat wil zeggen dat ik er mede moet voor zorgen dat ze sleutelcompetenties verwerven waardoor ze in staat zullen zijn om de netwerken waarin ze participeren te begrijpen en genuanceerd te interpreteren; waardoor ze daarenboven over kennis, vaardigheden en attitudes beschikken om nieuwe netwerken te ontwerpen en om al die netwerken te beheren. Ik moet er dus zorg voor dragen dat die jongeren beschikken over gedifferentieerde interpretatieschema's, dat ze communicatief zijn, zeer creatief zijn in het genereren van unieke, originele oplossingen, zichzelf kunnen sturen, voldoende exploratiedrang hebben en kunnen omgaan met complexe situaties. Is het dat?”

“Juist” zei Els, “dat is het!”

“Kan ik niet gewoon Aardrijkskunde geven” vroeg Koen?

“Ja natuurlijk” zei Els, “precies door je lessen Aardrijkskunde zullen jouw leerlingen die sleutelcompetenties mede verwerven”.

“Denk je?” vroeg Koen. “Ik krijg dat toch alleen niet allemaal gedaan”.

“Natuurlijk niet” zei Els “daarvoor staat een heel team in de middenschool en daarvoor wordt een heel schoolwerkplan opgezet om dat te kunnen verwezenlijken”.

[naar boven](#)

Slot

En beste vrienden, daarover gaat ook dit congres.

Hoe stellen we een schoolwerkplan op, vertaald in vakwerkplannen en activiteiten, om adequate basisvorming te verstrekken, om leerlingen die broodnodige sleutelcompetenties bij te brengen? En wat hebben al onze vakdoelen, geëxpliciteerd in leerplannen en handboeken daar in feite mee te maken? In hoeverre zijn het efficiënte middelen om basisvorming te verwerven?

Antwoorden op deze vragen zullen vooral gegeven worden in de workshops; geen theoretische antwoorden, maar heel concrete antwoorden uit de dagelijkse praktijk.

En ieder van u kan daartoe haar of zijn steuntje bijdragen, want ieder van u werkt daar dagelijks aan.

Dat verwachten we ook van u, een actieve, kritisch creatieve bijdrage aan dit congres.

Dan is het welslagen ervan gegarandeerd. Dan kunnen we van mekaar echt iets leren.

Ik wens u twee leerrijke en aangename congresdagen toe.

Met de zegen van de Heer verklaar ik dit achttiende middenschoolcongres voor geopend.

Valeer Schodts